

PROGRAM: Aspekter af Læsøs kulturhistorie

Tirsdag 8. maj

13.30-13.40 Velkomst og orientering, *v. museumsleder Simon Kyhn-Madsen*

13.40-14.20 *Jan Hammer Larsen, Marinarkæologi, Kystmuseet*

Kattegats Blæksprutte – strandinger ved Læsø

14.20-15.00 *Birgit Eggert, Center for Navneforskning, Københavns Universitet*

Byrum, Ved Kirken og Engelskmanden. Læsøs kulturhistorie set gennem stednavne

15.00-15.40 *Morten Larsen, Afdeling for Arkæologi, Vendsyssel Historiske Museum:*

Læsøs kulturtopografi i middelalder og renæssance

15.40-16.00 Pause

16.00-16.40 *Jens Velle, Afdeling for Arkæologi, Aarhus Universitet:*

Læsø Salt

Onsdag 9. maj

09.00-09.40 *Jens Morten Hansen, statsgeolog, fhv. direktør for Forskningsstyrelsen:*

Hvordan opstod og voksede Læsø, og hvordan har vegetations- og faunaudviklingen spillet sammen med bosættelse, jordbrug og saltindustri?

09.40-10.20 *Peter Moe Astrup, Antikvarisk Afdeling, Moesgaard Museum:*

Nordjyllands oversvømmede stenalderlandskaber

10.20-10.40 Pause

10.40-11.20 *Morten Larsen, Afdeling for Arkæologi, Vendsyssel Historiske Museum:*

Læsø i jernalderen. Status og fremtidsperspektiver

11.20-12.00 *Karl-Erik Frandsen, SAXO-instituttet, Københavns Universitet:*

Vold og mord på Læsø i 1688

ABSTRACTS tirsdag den 8. maj

Jan Hammer Larsen, Marinarkæologi, Kystmuseet

Kattegats Blæksprutte – strandinger ved Læsø

Læsø er Kattegats største ø, "Kattegats blæksprutte", der med sine udgrunde, rev og lavvandede områder har udgjort en stor fare for skibstrafikken gennem tiden. Frem til 1900-tallets begyndelse, var der hyppige strandinger med skibsforslis til følge. En gennemgang af arkivalisk materiale og marinarkæologiske undersøgelser viser ca. 1100 potentielle forlis og vrage af skibe. I strandingsprotokollerne fra Læsø Birk 1837-1892, er der registreret 357 strandinger, hvor en stor del forliste og blev vrage. I Dansk Søulykke-Statistik 1893-1996 er der registreret 146 søulykker ofte med stranding og forlis til følge.

Langt den største del af disse forlis er strandinger af forskellige typer af træskibe af primært dansk/nordisk herkomst, men også en del skibe fra det øvrige Europa.

Udforskningen af marinarkæologien omkring Læsø vanskeliggøres af den store sedimenttransport, hvor store sandmængder på havbunden blotlægger og tildækker resterne af de forliste skibe. Foredraget tager udgangspunkt i arkivalier og konkrete marinarkæologiske fund omkring øen.

Birgit Eggert, Center for Navneforskning, Københavns Universitet

Byrum, Ved Kirken og Engelskmanden. Læsøs kulturhistorie set gennem stednavne

De fleste af Læsøs ældste stednavne indeholder ord fra hverdagens beskrivelser af omgivelserne og er så tilpas unge at de ord der er brugt i navnene, stadig er aktive i nutidens sprogbrug. Derfor er det oftest relativt let at finde frem til navnenes sproglige indhold og dermed den oprindelige betydning. Det eneste navn som adskiller sig markant fra denne karakteristik, er selve øens navn, Læsø. Den gængse tolkning har hidtil været at navnet er dannet af et i øvrigt i dansk ukendt ord med betydningen 'græsgang', men den tolkning finder jeg af flere årsager urimelig, og kommer derfor i foredraget med en anden tolkning.

Bebyggelsen på Læsø er karakteristisk for øen, og det kan man også se i øens bebyggelsesnavne. Ingen af de i det øvrige Danmark almindelige landsbynavneendelser som fx -lev, -by, -rup og -strup findes på Læsø. Der er en lille gruppe navne med endelsen -rum, men den er til gengæld sjælden i det øvrige af landet. En række navne på -have fortæller om den særlige inddeling af bebyggelsen på øen, og en lang række gårdnavne bestående af præpositionsforbindelser er meget karakteristiske for især 1600- og 1700-tallets Læsø. De vidner om et lokalt orienteret samfund som fra omkring 1800 i stigende grad blev påvirket af landets administration hvor man ikke er vandt til den type navne. Derfor blev præpositionsforbindelserne "normaliseret" til den almindeligt udbredte stednavneform med et forled og et efterled, fx Ved Kirken > Kirkensgård og I Gyden > Gydensgård. Forbløffende få navne vidner om saltsyderiet, men enkelte navne på -bod findes der trods alt, ligesom enkelte navne i havet omkring øen fortæller om nogle af de mange grundstødte skibe.

Morten Larsen, Afdeling for Arkæologi, Vendsyssel Historiske Museum:

Læsøs kulturtopografi i middelalder og renæssance

Få steder er så enigmatiske som Læsø, hvis ældre historie er præget af store usikkerheder. Skønt der allerede i forhistorisk tid har været menneskelig aktivitet på øen, er der særligt for vikingetiden og den tidlige middelalder et fragmentarisk kendskab til menneskelig bosættelse.

Anderledes forholder det sig med perioden fra ca. 1200 og frem, hvor en kombination af forskellige kildetyper – herunder skriftlige kilder, arkæologiske undersøgelser og detektorfund foruden øens eksisterende middelalderlige kirkebygninger – giver et klarere indtryk af øens bebyggelse og subsistensforhold. I foredraget skal det kendte materiale opridses, og nogle linjer gennem øens ældre bebyggelseshistorie tegnes.

Jens Velleø, Afdeling for Arkæologi, Aarhus Universitet:

Læsø salt

Foredraget kredser sig om to overordnede emner:

1. Saltet på Læsø set i dansk og europæisk perspektiv.
2. De 18 arkæologiske undersøgelser af sydehytterne 1990-2008. En foreløbig oversigt.

ABSTRACTS onsdag den 9. maj

Jens Morten Hansen, statsgeolog, fhv. direktør for Forskningsstyrelsen:

Hvordan opstod og voksede Læsø, og hvordan har vegetations- og faunaudviklingen spillet sammen med bosættelse, jordbrug og saltindustri?

Læsø opstod som alle andre marine forlande omkring et præ-eksisterende, ældre landskab. De ældste bevarede dele af øens terræn daterer sig til 4.900 før nu, mens det ældre landskab, som dette marine forland blev dannet omkring, var et glacialt bakkeland, primært bestående af opskudte flager af ishavsler fra tiden før sidste nedisning, dækket af et tyndere lag af ishavsler fra istidens slutning. Omkring 2.000 år før nu var dette ældre landskab helt eroderet ned til de mange stenrev, der findes omkring og under det nuværende Læsø.

Før disse mere frugtbare lerlandskaber forsvandt, indvandrede en særegen skovtype med et betydeligt indhold af græsædere (fx kronhjort). Sted- og tidvist var skoven domineret af taks. Skovsammensætningen kender vi fra Jens Stockmarrs pollenanalyser, der foruden taks viser en lysåben løvblandingsskov med væsentlige elementer af Læsøs særlige skovfyr, eg, birk, ask, el, elm og lind samt mange græsser og urter. Med bosættelsen i 11-1200tallet blev den giftige taks stedvist skovet, mens skoven i øvrigt begyndte at blive fortrængt af først opdyrkning og derpå af saltproduktionen. Frem til omkring 1950 medførte det en 300 år lang stort set skovløs tid, hvor koncentrationsagerbruget og de skovløse vidder fik en afgørende rolle for landskabsudviklingen, og hvor den – i dag berømmede - lysåbne vegetation af strandengs- og hedeplanter blev dominerende. Også Læsøs fauna af især pattedyr er stærkt præget af den skovløse tid: Kronhjorten og mange andre af Danmarks almindelige arter forsvandt (fx grævling, egern, vildkanin, alle mårarterne, spidsmus, vandrotte, muldvarp og de fleste musearter), så den naturlige pattedyrsfauna kun omfattede hare, pindsvin, ræv, husmus, markmus og rotte. Sidenhen er enkelte skovkrævende arter genindført (fx rådyr, dådyr, og i 2017 vildkanin).

Peter Moe Astrup, Antikvarisk Afdeling, Moesgaard Museum:

Nordjyllands oversvømmede stenalderlandskaber

Igennem tiderne har både tørv og træstammer ladet sig påvise på havbunden langs de nordjyske kyster. Deres fundomstændigheder antyder at kystlandskabet som eksisterede i Maglemosekulturen (ca. 9000-6400f.kr) i dag befinder sig på meget lavere vanddybder end i resten af Danmark. Nye dykkerbesigtigelser skal i foråret 2018 derfor være med til at klarlægge det arkæologiske potentiale i at undersøge nogle af de områder hvor der påvist tørv og træstammer.

Jeppe Boel Jepsen, forhistorisk arkæologi, Vendsyssel Historiske Museum

"Læsø i jernalderen. Status og fremtidsperspektiver"

Der har været en utrolig aktivitet i dansk arkæologi i de seneste fire årtier i forskningen af perioden 500 f.Kr. til 1050 e.Kr. Der er i dag et godt overblik over samfundsudviklingen i hele Skandinavien i denne periode. Ældre- og yngre jernalders og vikingetidens Læsø er en understuderet periode af Læsøs kulturhistorie, dette skyldes til dels at Læsø ikke har haft samme udgravningsaktivitet som det øvrige land, men også til dels i at det fundmateriale der allerede foreligger ofte bliver glemt.

Karl-Erik Frandsen, SAXO-instituttet, Københavns Universitet:

Vold og mord på Læsø i 1688

Der var normalt fredeligt på Læsø. Selvfølgelig var der slagsmål, men de var sjældent alvorlige; mord og voldtægt forekom næsten ikke i den af mig undersøgte periode: 1670-1800. Men i året 1688 gik det voldsomt til.

Den 14. maj var to soldater fra garnisonen i Fladstrand blevet sendt til Læsø for at inddrive skatte-restancer. Og det må nok siges, at de tog deres opgave alvorligt. De fik fat i to søstre: Barbara og Margrethe Michelsdatter, som arbejdede på marken uden for deres faders gård. Den ene af den forfulgte Barbara med dragen kårde og slog hende dels på den venstre arm fra skulderen og til fingerspidserne, så den var blodunderløben og hun næppe kun røre den. Han slog hende også på den højre side af hovedet, så hun ikke kunne åbne sit ene øje. Hun beklagede sig også over at være blevet slået andre steder på kroppen, men det ville hun ikke vise synsmændene.

Kun den ene af soldaterne, Christen Christensen, mødte op på birketinget, og han blev ikke engang fængslet, mens man ventede på det næste retsmøde.

Det havde været bedre for ham. For han blev myrdet i Niels Henriksens gård pinseaften i forbindelse med et større gilde. Drabsmanden var enten selveste birkefogeden Mads Brun, eller landfogedens fuldmægtig Jacob Arentsen, og selv om det ikke kunne bevises, blev Mads Brun alligevel dømt til døden.

Sagen blev appelleret fra birketinget til Landstinget i Viborg. Her blev Mads Brun frikendt, mens Jacob Arentsen var over alle bjerge. Den blev sandelig også appelleret til Højesteret, hvor den fik en grundig behandling med et overraskende resultat, som læserne må vente med at høre til den 9. maj, med mindre de selv vil gå til kilderne

Særligt interesserede kan nemt orientere sig i den bloddryppende sag. For alle kilderne ligger på www.arkivalier-online.dk. Det drejer sig om Justitsprotokollen for Læsø birkefoged (fol. 114 ff.), Dombogen for Landsarkivet i Viborg 14. nov. 1688 (opslag 116) og Dombog for Højesteret den 8. oktober 1689. God fornøjelse!